

небо и бела птица”. Све што је материјално ишчезло је, а уместо тога отворио се простор духовног („чисто небо и бела птица”). Простор трансцендентног, у који су узети дух бића, Косово као памћење и завет пред Богом да „свет изван” никад неће потонути у заборав.

Смисао језика и (*ja*)говора и у осталим наративима („Софија”, „Задња пошта Косово Поље”, „Вељин сан”, „Орашке”, „Словенка и Даница”, „Дисање”) у томе је да биће на индивидуалном плану посведочи поништени смисао и растоку живота кроз призму властите перцепције, али и да индиректно проговори о налету деструкције и свеопштем удесу колектива коме припада. Напоменимо да је на том путу поетске реализације било и ажурирајућих ауторских решења, која на неким местима сенче оштрину убедљивости у структурирању наративног ткива ове ни у чему острашћене прозне текстуре.

Часлав ЂОРЂЕВИЋ

ДИГИТАЛНИ РЕАЛИЗАМ

Александар Илић, *PR*, „Лагуна”, Београд 2014

Прво (самостално) дело Александра Илића заправо је први роман књижевног жанра који сам аутор назива дигиталним реализмом. Овоме жанру би такође на неки начин припадала и збирка прича *Београђанке* Игора Маројевића. Писати о интернету, новонасталим односима међу људима који су успостављени захваљујући друштвеним мрежама, неискрпним базама података, онлајн дејтингу и сл. није новина у светској па ни у нашој књижевности. Која је онда специфичност овога жанра? Реалистички романи нису говорили само о историјским догађајима и односима међу ликовима већ су давали слику свога времена која је обухватала све, од начина одевања, васпитања, исхране, провођења слободног времена, упознавања сексуалних партнера и сл. Балзакови и Флоберови романи своје ликове проводе кроз епохалне догађаје, да би они после седели у некој крчми, били код неких племића на вечери, да би на крају завршили у неком борделу. Било је важно описати шта су племићи јели, какви су били ти људи које су сусретали у крчми, од чега су живели, колико је ко овца имао и одакле; важно је било описати завесе које су куртизане имале у својим будоарима, необичне односе у које је друштвени систем уводио ликове мимо њихове воље. То је било једно потпуно сведочанство времена, људи и обичаја. Већ погледом на наведени списак читалац схвата да су се ове ствари данас не промениле (оне се увек мењају), већ преселиле на интернет. Илић донекле и претерује, па прете-

рујући и пародира неке од тих промена. Рецимо, док је имовина у реалистичком роману означавала одређену моћ поседника и човек је био везан за земљу која му је припадала, Илићев јунак ће девојци за рођендан поклонити имање на Марсу. Она, наравно, ни да је уговор који је јунак закључио био валидан, не би то имање могла да користи. Међутим, ово је метафора за све имање, које више није посед у класичном смислу већ само дигитални посед који постоји на једном потписаном папиру и у земљишним књигама.

Док једна врста стварности губи на свом значају, појављује се низ других ствари које на значају добијају. У овом случају је то реклама, представљање онога што се поседује, што се ради. Међуљудски односи такође мењају своју суштину. Док су се некада на забавама причали трачеви о људима које учесници у разговору познају, сада разговоре испуњавају приче о најфантастичнијим вестима са интернета. У том погледу Илић је и дословно реалиста. Ишчитавајући странице и странице ове књиге на којима је реч о нечему виђеном на интернету, или о плановима како да се на тај начин дође до новца, не можемо а да не помислимо на бескрајне балзаковске описе. Свако поглавље овог романа, осим што саопштава шта се даље дешава са ликовима, даје и опис једног аспекта дигиталног света, било то коришћење Гугла или сајбер секс. И то га даје „по реду”, не пропуштајући неку од занимљивијих могућности коју дата ситуација пружа. Баш у стилу реалистичких писаца.

Овако гледана, књига се може читати и као водич кроз свет дигиталног бизниса. У њој су садржана чак и конкретна упутства како изаћи на крај са неким проблемима у том послу; дат је низ оригиналних пословних идеја које би неки почетник у овом послу могао да узме као скице својих будућих пројеката. Ипак, најзанимљивији су они делови где Илић престаје да даје само слику савременог света, већ је уздиже до универзалног симбола. Најупечатљивији од њих је део у коме прича о *Deep Web*-у. Реч је о делу интернета који је немогуће изгуглати, који се налази испод површине интернета а већи је од њега чак 5000 пута. Уз то се још каже да он има осам нивоа, а ако се томе дода Лимб, део интернета који ми користимо, види се јасна алузија на Дантеов *Пакао*. Већ сама та (прећутана) метафора – да се корисници нета налазе на Лимбу – мајсторска је слика савременог друштва, пошто у Лимбу нема среће нити било каквих осећања. Даља слика *Deep Web*-а постаје језива као и даљи кругови Дантеовог *Пакла*. Ту су хакери, лопови, плаћене убице, макрои, трговци децом и сл. Још једна занимљива алузија на класичну књижевност у овом роману је када један од ликова, између свих оних прича са интернета, исприча и причу како се сећа књиге о томе како су два пријатеља ишла једном курвама и онда после много година и догађаја разговарају (док леже на плажи, овде се каже) и сложе се да им је то што су ишли курвама била најбоља ствар у животу. Нигде се не помиње

Флобер. Ипак, ова дајцест савремена верзија *Сенџименталног васџиџања* није овде случајно. Чини ми се да се Илићев роман у много чему угледа на Флоберово ремек-дело. Већ сам навео реалистичке описе и празне разговоре који у *Сенџименталном васџиџању* добијају класичан облик. Затим, ту је и љубавни троугао. Мада је Илићев јунак у двогодишњој вези са девојком, она има још једног момка, са којим је дуже него са њим. Она одбија да ту везу раскине и јунак је принуђен с тим да живи, све док она не остави њега. Први (или боље рећи прави) дечко јунакове девојке, међутим, остаје невидљив, лик до кога се долази чисто дигиталним путем. Он је фигура слична Великом брату, која само симболизује то да промена, а дакле и потпуна срећа није могућа. Не само да се не појављује, да девојка о њему не прича, њега је чак немогуће наћи ни преко интернета. Он је божанска сила која је изван овога света, тј. изван приповедног света, али и савременог света чију слику Илић покушава што потпуније да пружи. Међутим, он има своје заступнике на земљи. Једна од другарица његове девојке га посматра са мржњом и он закључује да је то зато што она зна њеног правог дечка. Док покушава да га нађе преко лажних профила, добија неке информације о њему, тек то да има име и презиме и да га је неко негде видео са девојком и то је све.

Друга сила која се меша у ову везу је њихов шеф. Како њих двоје раде заједно, њихова веза је условљена и том чињеницом да проводе један део дана на истом послу. Јунакова жеља да остави посао и започене сопствени, који би донекле био још више дигиталан, додатно је подстакнута њиховим раскидом, пошто је тешко преболети некога са ким се свакодневно виђаш. У неку руку, мана њихове везе је и то што није дигитална. После прекида и одласка на одмор, јунак време проводи играјући игрице, упражњавајући сајбер секс и смишљајући какав ће самостални посао да отпочне. Када са пријатељицом са којом има сајбер секс одлучи да се упусти у стваран, он је разочаран: „Било ми је нелагодно као да није жива.” То је нормална реакција према особи коју је навикао да гледа преко камере, да преко нета са њом дели осећања и страст. С друге стране, она и није жива када је ван нета. Стварни живот постаје мање жив од дигиталног.

У роману се тако непријатељи из свакодневног живота мешају са противницима у игрицама, стварне љубавнице са дигиталним, стварни посед са нестварним. Квалитет романа је што ту стварност обухвата у целини, као нешто што је јунаков свет, његов поглед на живот, једна потпуна реалност.

С друге стране, роман има и неколико недостатака. То је пре свега једнодимензионалност ликова. Описујући шта се све дешава око њих, Илић је имао веома мало простора да се посвети самим ликовима и њиховом развоју кроз роман. Тешко да се од тока њихове везе може ишта испратити. Јасно је да је писац желео да мимоиђе патетичне сцене и све

сувопарне клишејске ситуације из старијих романа, али чињеница је да није успео да нађе адекватну замену за њих и да је овај „љубавни роман” понајмање то. Донекле је разочаравајући и крај, у коме се не дешава ништа друго сем да се све отворене нити радње прекину. Признајем да сам грозничаво ишчекивао шта ће се десити на крају, хоће ли се испоставити да је непознати дечко јунакове девојке њен шеф, њена другарица, или сам јунак. Међутим, нисам се превише надао томе у роману који се држи реалистичког поступка. Очекивао сам упечатљиву сцену, налик на ону Флоберову, макар та причица била испричана на самом крају романа. Уместо тога следи изванредан фејд-аут. Последњи пасус је информациони шум, набацан са нета, у којем је дата и информација да су се Соња и Филип верили.

Али ове мане нису пресудне. Већи део текста делује на читаоца, било информативно, било провокативно, било својом непосредношћу и потпуном доследношћу у описивању друштвених односа кроз нешто што нису балске дворане, салони, крчме, дискотеке, кампуси, улице итд. Ако се уз то узме у обзир и креативно модификовање образаца из класичне књижевности, овај роман се с правом може сматрати оснивачем, а не само покушајем оснивања, једног новог литерарног жанра код нас.

Никола ЖИВАНОВИЋ

ИСКУШЕЊА ЈУГОСЛОВЕНСТВА – ПОЛИТИЧКА БИОГРАФИЈА МИЛАНА ГРОЛА

Мира Радојевић, *Милан Грол*, „Филип Вишњић”, Београд 2014

Личност књижевника, политичара и – можда понајпре – врхунског интелектуалца Милана Грола (1876–1952), упркос његовој истакнутој улози у политичком и културном животу Србије и Југославије током прве половине 20. века, све доскора је измицала истраживачким интересовањима историчара. Ову белину српске историографије у недавно објављеној биографији Милана Грола настоји да надомести Мира Радојевић, професор на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду. Ауторка темељних и у стручној јавности високо цењених монографија посвећених историји Србије и Југославије у 20. веку (*Удружена ојозиција 1935–1939*, *Политичка биографија Божидара В. Марковића, Србија у Великом рату 1914–1918*), уџбеника, различитих наставних материјала, као и више десетина чланака, расправа и прилога мањег обима, Мира Радојевић је свој рад утемељила на изузетно богатој и разноврсној изворној подлози – бројним фондовима Архива САНУ, Архива Југосла-